

Meetlat Supermarkten

Resultaten 2004

Colofon

Tekst en samenstelling: Bert van den Berg, beleidsmedewerker veehouderij

Uitgave: Juli 2004

De Dierenbescherming, Postbus 85980, 2508 CR Den Haag

Telefoon (070) 314 27 00

www.dierenbescherming.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1. Methode van Onderzoek	2
2. Supermarkten met de meeste diervriendelijke producten	3
2.1 Supermarktprofielen	3
2.2 Diervriendelijkste supermarktfiliaal 2004	3
2.3 De diervriendelijkste supermarktketen	4
3. Uitslagen rundvlees	5
3.1 Gangbare houderij van runderen	5
3.2 Diervriendelijker houderij van runderen	5
3.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd rundvlees	5
4. Uitslagen kalfsvlees	6
4.1 Gangbare houderij van vleeskalveren	6
4.2 Diervriendelijker houderij van vleeskalveren	6
4.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd kalfsvlees	6
5. Uitslagen varkensvlees	7
5.1 Gangbare houderij van varkens	7
5.2 Diervriendelijker houderij van varkens	7
5.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd varkensvlees	7
6. Uitslagen kippenvlees	9
6.1 Gangbare houderij vleeskuikens	9
6.2 Diervriendelijker houderij vleeskuikens	9
6.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd kippenvlees	9
7. Uitslagen vleesvervangers	11
8. Uitslagen ecologische zuivelproducten	12
8.1 Gangbare houderij van melkkoeien	12
8.2 Diervriendelijker houderij van melkkoeien	12
8.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerde zuivelproducten	12
9. Uitslagen eieren	14
9.1 Gangbare houderij van legkippen	14
9.2 Diervriendelijker houderij van legkippen	14
9.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerde eieren	14
10. Uitslagen broodbeleg	17
Bijlage I	18
Bijlage II	19
Bijlage III	20

Voorwoord

Sinds 2003 brengt de Dierenbescherming het aanbod van vleesvervangers en diervriendelijke producten bij supermarkten in kaart. Wij doen dat in het kader van de actie "Meetlat Supermarkten". Meer dan honderd vrijwilligers van 24 afdelingen van de Dierenbescherming hebben dit voorjaar door het hele land 281 supermarktfilialen van twintig verschillende supermarktketens bezocht om het productenaanbod te beoordelen. Voor dit eindrapport hebben wij alle plaatselijke uitslagen opgeteld en gemiddeld, om zo tot een landelijk resultaat te komen.

Met de jaarlijkse "Meetlat Supermarkten" wil de Dierenbescherming inzicht krijgen in de beschikbaarheid van vleesvervangers en diervriendelijke producten en zo bijdragen aan het stimuleren van de groei van dit aanbod. Door het onderzoek jaarlijks te herhalen krijgen we zicht op hoe de verkoop zich over een langere periode ontwikkelt.

Ondanks de economische recessie en de prijzenoorlog in de supermarkten is er in 2004 ten opzichte van 2003 een verbetering in het aanbod waar te nemen. Het gemiddelde aanbod van vleesvervangers en diervriendelijke producten in Nederlandse supermarkten is gestegen van 23,6 naar 27,2. Zo zijn er meer supermarktketens biologisch varkensvlees gaan verkopen, zijn ook de laatste supermarktketens die nog batterijeieren verkochten overgestapt op scharreleieren en is het aanbod aan vleesvervangers fors toegenomen. Opnieuw bleek dat supermarkten nauwelijks kalfsvlees verkopen. Het aanbod aan diervriendelijker geproduceerd pluimveevlees is daarentegen nog altijd bedroevend laag.

De Dierenbescherming spant zich al vele jaren in voor een beter welzijn voor de ruim 400 miljoen dieren in de Nederlandse bio-industrie. Niet zonder resultaat. Zo is met ingang van 2004 het houden van kalveren in éénlingboxen verboden, wordt al 40 procent van de zeugen niet meer in individuele boxen maar in groepen gehouden en is de legbatterij op termijn verboden. Dat het veel diervriendelijker kan, laten de scharrel en de biologische veehouderij zien.

De Dierenbescherming staat open voor een constructieve dialoog met de supermarkten. Wij verwachten van hen dat al hun producten, ook die van buiten de Europese Unie, tenminste voldoen aan de hier geldende wettelijke dierenwelzijnseisen en dat zij hun klanten ook een steeds ruimere keuze aan scharrel- en biologische producten aanbieden. De Meetlat Supermarkten is één van de instrumenten waarmee de Dierenbescherming plaatselijk en landelijk de supermarkten tracht aan te sporen hun aanbod van vleesvervangers en diervriendelijker producten uit te breiden. Tegelijkertijd willen we consumenten informeren waar zij deze producten kunnen krijgen en hen aansporen ze te kopen.

Wijnand van de Giessen

Algemeen directeur

1. Methode van Onderzoek

Meer dan honderd vrijwilligers van 24 afdelingen van de Dierenbescherming (zie bijlage I) hebben aan het onderzoek meegeholpen. Aan de hand van een tellijst (zie bijlage II) hebben zij het aantal vleesvervangers en diervriendelijke producten geteld. De supermarkten zijn willekeurig gekozen door de afdelingen van de Dierenbescherming. In totaal zijn over het hele land op deze wijze 281 filialen van 20 supermarktketens bezocht (zie tabel 1) in 81 steden en dorpen (zie bijlage III).

De vrijwilligers hebben tevoren achtergronddocumentatie van de Dierenbescherming gekregen over keurmerken, supermarkten en dierenwelzijn en een handleiding over het tellen van producten en productsoorten en het verwerken van de meetgegevens tot een regionale uitslag.

In de supermarkten is de aanwezigheid en het aantal productsoorten van de volgende productgroepen geteld:

- scharrel- en biologisch rundvlees
- rosé kalfsvlees en groepskalfsvlees
- scharrel- en biologisch varkensvlees
- scharrel- en biologisch pluimveevlees
- vleesvervangers
- biologische melkproducten
- biologische kaas
- biologische boter
- scharrel- en biologische eieren
- scharrel-, biologisch en vleesvervangend vegetarisch broodbeleg

Deze productgroepen omvatten producten die veel worden verkocht en waarvan zowel gangbare als diervriendelijke varianten in de handel zijn.

- Alleen producten die daadwerkelijk in het schap lagen werden meegeteld.
- Van de gangbare producten uit de intensieve veehouderij is de aanwezigheid aangekruist, maar is niet het aantal productsoorten geteld. Van deze gangbare producten zijn in deze nota verder geen gegevens opgenomen.
- De hiervoor genoemde productcategorieën kunnen weer in allerlei productsoorten uiteenvallen. Bijvoorbeeld van biologisch varkensvlees zijn er hamlappen, karbonades, schnitzels, enzovoorts. Deze soorten zijn geteld; in het gegeven voorbeeld zijn het er dus drie.

Speciale aandacht is in de achtergronddocumentatie voor de vrijwilligers besteed aan het herkennen van keurmerken en merken. Producten zonder (keur)merk waaruit hun diervriendelijke herkomst blijkt, werden als afkomstig uit de gangbare intensieve veehouderij beschouwd.

2. Supermarkten met de meeste diervriendelijke producten

2.1 Supermarktprofielen

De diverse supermarktketens hebben verschillende profielen waarop hun aanbod is gebaseerd.

- supermarkten die zich vooral profileren op kwaliteit, zoals Albert Heijn, Plus en Super de Boer;
- supermarkten die zich meer richten op lage prijzen, zoals Dirk van de Broek, Hoogvliet en Jumbo;
- supermarkten die tussen de prijs- en kwaliteitssupermarkten inzitten, zoals Coop, Edah en C1000;
- buurtsupermarkten, zoals Spar;
- discountsupermarkten, zoals Aldi en Lidl.

Binnen deze supermarktformules kan de omvang van het aanbod variëren al naar het winkelvloeroppervlak en de ligging van de supermarkt.

Tegen de achtergrond van vorenstaande indeling hoeft het niet te verbazen dat zich op kwaliteit profilerende supermarkten als Albert Heijn en Konmar hoog scoren als gelet wordt op het kwaliteitsaspect diervriendelijkheid, en dat discounters als Aldi en Lidl op dit vlak het slechtst scoren. Maar ook onder de supermarktketens die zich meer op lage prijzen richten of die tussen het kwaliteits- en prijssegment in heten te zitten, blijken er verhoudingsgewijs op het aspect van diervriendelijkheid nog redelijk tot hoog te scoren.

2.2 Diervriendelijkste supermarktfiliaal 2004

Ook al heeft Albert Heijn landelijk het gemiddeld hoogste aanbod aan vleesvervangers en diervriendelijke producten, het supermarktfiliaal met het hoogste aanbod van deze producten is dit jaar geen Albert Heijn filiaal, maar is er één van de kleine Noordhollandse supermarktketens Vomar.

Tabel 1 – top 10 van diervriendelijkste supermarktfilialen

rang 2004	supermarkt	straat	plaats	aantal producten	rang 2003	aantal producten 2003
1	Vomar	Burgplein	Purmerend	136	--	--
2	Albert Heijn	Sterrebos	Oss	135	8.	114
3	Albert Heijn	Grimberglaan	Eindhoven	134	--	--
4	Albert Heijn	Kooimansweg	Purmerend	134	--	--
5	Albert Heijn	Polsbroek	Zutphen	132	7.	115
6	Vomar	De Vriesplein	Purmerend	129	--	--
7	Albert Heijn	Kleine Loo	Den Haag	125	1.	139
8	Albert Heijn	WC Woensel	Eindhoven	123	30.	89
9	Albert Heijn	Stadsbrink	Wageningen	122	--	--
10	Albert Heijn	Canisiuslaan	Eindhoven	118	14.	108

-- = in 2003 niet geteld

Bij de eerste 50 supermarkten zitten 39 filialen van Albert Heijn, 4 van Konmar, 3 van Super de Boer, 2 van Vomar, 1 van Plus en 1 van Jumbo.

2.3 De diervriendelijkste supermarktketen

De supermarktketen Albert Heijn heeft net als vorig jaar het hoogste gemiddelde aanbod aan vleesvervangers en diervriendelijke producten. Evenals in 2003 komen Vomar, Konmar op respectievelijk de 2^e en 3^e plaats. De kwaliteitssupermarktketens Super de Boer moeten de prijsvechter Jumbo en de tussen kwaliteits- en prijssegment inzittende ketens Hoogvliet en Deen voor zich laten.

Tabel 2 – Het gemiddeld aantal diervriendelijke producten per supermarktketen

Rang 2004	Supermarktketen	Totaal vestigingen 2004/2003	Onderzocht 2004/2003	% onderzocht 2004/2003	Gemiddeld aanbod 2004	Gemiddeld aanbod 2003	Rang 2003
1	Albert Heijn	700 / 698	68 / 94	10% / 14%	73,9	73,6	1
2	Vomar	41 / 38	6 / 2	15% / 5%	70	41,5	2
3	Konmar	134 / 126	6 / 24	5% / 19%	66,5	36	3
4	Jumbo	64 / 54	3 / 6	5% / 11%	47,7	36,2	4
5	Hoogvliet	43 / 38	3 / 4	7% / 10%	34,7	18,5	12
6	Deen	34 / 34	12 / 2	9% / 6%	30,6	27	7
7	Super de Boer	/ 374	25 / 33	/ 9%	30,6	26,5	8
8	Plus	220 / 215	22 / 22	10% / 10%	27,5	24,3	9
9	Dekamarkt	/ 84	6 / 11	/ 13%	26,8	27,2	6
10	Bas v.d. Heijden		4 / 6		22,5	14,5	15
11	C1000	472 / 476	45 / 55	10% / 12%	17,5	16,7	13
12	Edah	290 / 263	28 / 40	10% / 13%	16,2	10,7	17
13	Meermarkt	80 /	2 / --	3% / --	15	--	--
14	Komart	/ 34	4 / 2		14,8	14	16
15	Dirk v.d. Broek	/ 36	8 / 9	/ 25%	13,9	15,4	14
16	Spar	/ 275	14 / 9		8,38	5,7	18
17	Golff	61 /	3 / --	5% / --	8,33	--	--
18	Coop	131 / 70	2 / 6	2% / 9%	17,5	36,2	5
19	Lidl	/ 160	7 / 14	/ 9%	0,86	0,4	20
20	Aldi	391 / 386	18 / 24	5% / 6%	0,67	0,5	19
Gemiddeld aanbod in Nederlandse supermarkten					27,2	23,6	

3. Uitslagen rundvlees

3.1 Gangbare houderij van runderen

In de gangbare houderij van vleesrunderen komt het voor dat de dieren geen weidegang krijgen. Stalhuisvesting met geen of weinig weidegang leidt tot meer klauw- en beengebreeken en ontstekingen aan de staarten door betrapting. Runderen hebben een zacht ligbed nodig, maar in de gangbare houderij is het toegestaan vleesrunderen op een volledige roostervloer te houden. Omdat stieren vaak moeilijk te hanteren zijn worden die meestal gecasteerd. Zowel in de gangbare melkveehouderij als in de gangbare vleesveehouderij worden de runderen in de regel onthoord.

3.2 Diervriendelijker houderij van runderen

Voor runderen gehouden onder (keur)merken als Scharrel, Greenfields, Eko en Demeter gelden eisen en controles daarop die garanderen dat de dieren een flink aantal dagen weidegang krijgen, in de stal een redelijke minimumoppervlakte en een dicht vloerdeel met zacht ligbed hebben en dat de keizersnede verboden of in elk geval geen standaard praktijk is. Bij Scharrel, Eko en Demeter is castratie van stieren verboden. Onthoornen is alleen bij Demeter verboden.

3.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd rundvlees

Scharrelrundvlees of daaraan gelijkwaardig rundvlees is alleen bij Albert Heijn en Vomar aangetroffen.

Biologisch rundvlees is bij meerdere supermarkten aangetroffen, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

In de kolom "filialen" staat in hoeveel van de getelde filialen van een supermarktketen biologisch rundvlees is aangetroffen. De kolom "range" geeft aan hoeveel soorten rundvleesproducten er waren. De kolom "gemiddeld" geeft het gemiddelde aantal soorten rundvleesproducten over alle getelde filialen van een supermarktketen.

Tabel 3 – Het aanbod van biologisch rundvlees per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Vomar	5 van 5	2 tot 14	7,2	8,5
Albert Heijn	61 van 68	1 tot 21	4,1	4,3
Hoogvliet	2 van 3	0 tot 7	3,7	2,5
Plus	14 van 22	0 tot 16	3,5	3
Jumbo	3 van 3	1 tot 5	2,7	4,2
Konmar	4 van 6	0 tot 3	1,7	2,2
Super de Boer	4 van 25	0 tot 12	1,6	2
C1000	19 van 45	0 tot 13	1,5	1,4
Deen	6 van 12	0 tot 4	1,3	4
Coop	1 van 2	0 tot 2	1	1,4
Komart	1 van 4	0 tot 4	1	0,5
Meermarkt	1 van 2	0 tot 2	1	--
Bas v.d. Heijden	1 van 4	0 tot 3	0,8	0
Dekamarkt	1 van 6	0 tot 3	0,5	1,5
Spar	1 van 13	0 tot 4	0,3	0
Edah	4 van 28	0 tot 1	0,1	0
Aldi	0 van 18	0	0	0
Dirk v.d. Broek	0 van 8	0	0	0
Golff	0 van 3	0	0	--
Lidl	0 van 7	0	0	0

4. Uitslagen kalfsvlees

4.1 Gangbare houderij van vleeskalveren

De kalfjes worden direct na de geboorte bij de moeder weggehaald. Al op een leeftijd van tien dagen mogen ze op transport naar de kalvermesterij. Er worden ook veel kalfjes uit het buitenland over grote afstanden aangevoerd. Kalveren hebben de eerste acht weken van hun leven nog een sterke zuigdrang. Om te voorkomen dat ze, bij afwezigheid van de koe, aan elkaar gaan zuigen worden de kalveren de eerste acht weken nog individueel gehouden. Daarna worden de kalveren in groepen van vier à acht dieren gehuisvest. In deze groepshuisvesting is de ruimte nog altijd erg krap. De vleeskalveren krijgen geen uitloop naar buiten, laat staan weidegang. Ze worden gehouden op een volledige roostervloer, dus zonder dicht vloerdeel met een zachte ligbedding. De kalveren kregen vroeger een ijzerarm dieet van melk of kunstmelk, om blank, mals vlees te verkrijgen. De kalveren leden hierdoor permanent aan bloedarmoede, hadden niets te herkauwen en hun meermagige verteringsstelsel kon zich niet normaal ontwikkelen. Tegenwoordig krijgen de dieren ruwvoer en ijzerinjecties. In de gangbare vleeskalverhouderij wordt het ijzergehalte echter in zes maanden afgebouwd tot het niveau waarop het vlees blank kleurt en de kalveren niet ernstig ziek van bloedarmoede worden.

4.2 Diervriendelijker houderij van vleeskalveren

Kalfsvlees onder het IKB Rosékalfsvleeskeurmerk en onder het merk Friander onderscheiden zich positief van de gangbare vleeskalverhouderij, doordat bij deze kalveren het ijzergehalte niet in de mestperiode wordt afgebouwd om het vlees blank te kleuren. Dit positieve punt geldt ook voor kalfsvlees van Peters' Farm.

Bij Peters' Farm worden de dieren ook niet de eerste acht weken individueel gehuisvest om te voorkomen dat ze aan elkaar zuigen. Ze worden direct in groepen gehouden. Dit is mogelijk omdat ze gevoederd worden met een automaat uitgerust met spenen en omdat er afleiding speelmateriaal (bijv. nepspenen) aanwezig is waarop de zuigdrang zich kan richten.

De voercomputer in Peters' Farm maakt het mogelijk kalveren afzonderlijk te volgen en zonodig individuele medicatie te geven. Hierdoor komt groepsmedicatie in Peters' Farm minder voor. Een ander positief punt van Peters' Farm is dat de kalveren in grotere groepen van dertig tot zelfs negentig dieren worden gehouden. Hierdoor is bij een zelfde oppervlakte per dier toch meer 'sjeesruimte' aanwezig.

In de genoemde systemen worden de kalveren nog steeds gehouden op een volledige roostervloer zonder zachte ligbedding en zonder uitloop naar buiten. Er bestaat (nog) geen biologische vorm van vleeskalverhouderij. De meeste 'overtollige' kalfjes van de biologische melkveehouderij gaan naar de gangbare vleeskalvermesterij, een deel gaat naar de biologische rundvleesmesterij.

4.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd kalfsvlees

In Albert Heijn betreft het kalfsvlees van het merk Peter's Farm. Rosékalfsvlees is slechts één maal aangetroffen in een supermarktfiliaal van C1000. Vergeleken met 2003 is het toch al zeer geringe aanbod van kalfsvlees in 2004 nog minder geworden.

Tabel 4 – Het aanbod van groeps- en rosékalfsvlees per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	19 van 68	0 tot 7	0,8	2,3
C1000	1 van 45	0 tot 4	0,1	0
Komart	0 van 4	0	0	0,8
Super de Boer	0 van 25	0	0	0,1

5. Uitslagen varkensvlees

5.1 Gangbare houderij van varkens

Inmiddels wordt zo'n veertig procent van de zeugen in Nederland gehouden in groepshuisvesting. De rest van de zeugen wordt nog gehuisvest in een krappe ligbox waarin zij zich niet kunnen omdraaien. Gevolg is een gebrek aan bewegingsvrijheid en sociale contacten. De vloer mag voor het grootste deel uit rooster bestaan en een zachte ligbedding van stro of ander strooisel op het dichte vloerdeel is niet verplicht.

Als de zeug moet werpen krijgt ze geen materiaal om een nest te bouwen, hoewel ze hiertoe een sterke aandrang heeft. Bij het werpen en tijdens de kraamperiode van drie à vier weken wordt de zeug in een kraambox opgesloten zonder strooisel en met zeer beperkte bewegingsruimte.

De biggen worden standaard gecoupeerd (staart) en gecastreerd. Als ze elkaar of de zeug daarmee kunnen verwonden worden de hoektanden afgeknipt of afgeslepen.

Het spenen (weghalen bij de zeug) gebeurt op veel te jonge leeftijd, met als gevolg dikwijls een shock en ziektes als diarree waartegen dan weer antibiotica aan het voer wordt toegevoegd.

De varkens worden tot een leeftijd van circa zes maanden vetgemest tot zo'n 85 a 110 kilo. Dit gebeurt in prikkelarme, kale hokken met een hoge bezettingsdichtheid. De vloer bestaat voor het grootste deel uit rooster. Op het dichte deel is geen stro of ander strooisel voor een zachte ligbedding, om in te wroeten, of om op te kauwen.

5.2 Diervriendelijker houderij van varkens

In de scharrelvarkenshouderij en de biologische varkenshouderij hebben de varkens binnen meer ruimte en hebben ze de beschikking over een ruime hoeveelheid stro. Bovendien krijgen de varkens uitloop naar buiten.

Het couperen van staarten is in scharrel- en biologische varkenshouderij niet toegestaan. Tandjes mogen geslepen worden als een big andere dieren dreigt te verwonden. Castreren is ook bij scharrel en biologisch standaard praktijk om het optreden van berengeur te voorkomen.

Bij scharrel worden de biggen na 38 en bij biologisch na 40 dagen gespeend.

5.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd varkensvlees

Scharrelvarkensvlees is alleen in ruime mate in 2 filialen van Vomar en in 1 filiaal van Super de Boer aangetroffen. Het aantal supermarktketens dat biologisch varkensvlees aanbiedt is in 2004 ten opzichte van 2003 duidelijk toegenomen (16 ketens in 2004 tegen 11 ketens in 2003).

Tabel 5 – Het aanbod van biologisch varkensvlees per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	56 van 68	0 tot 16	6	6,1
Jumbo	3 van 3	4 tot 7	5,3	5,6
Plus	16 van 22	0 tot 18	5,2	4,5
Hoogvliet	3 van 3	2 tot 5	3,7	1,5
Konmar	5 van 6	0 tot 7	3,5	3
Super de Boer	16 van 25	0 tot 14	3,4	2,4
Coop	1 van 2	0 tot 6	3	4,8
C1000	21 van 45	0 tot 10	2	1,3
Meermarkt	1 van 2	0 tot 3	1,5	--
Vomar	5 van 5	3 tot 8	1,2	9
Komart	1 van 4	0 tot 4	1	0
Deen	6 van 12	0 tot 3	0,9	1,5
Bas v.d. Heijden	1 van 4	0 tot 3	0,8	0
Dekamarkt	2 van 6	0 tot 4	0,8	2,7
Edah	7 van 28	0 tot 5	0,7	0
Spar	1 van 13	0 tot 4	0,3	0
Aldi	0 van 18	0	0	0
Dirk v.d. Broek	0 van 8	0	0	0
Golff	0 van 3	0	0	--
Lidl	0 van 7	0	0	0

6. Uitslagen kippenvlees

6.1 Gangbare houderij vleeskuikens

De vleeskuikens worden dicht op elkaar op de grond in grote stallen gehouden. Vooral als de kuikens zwaarder zijn, zitten ze erg dicht op elkaar. In zes weken worden de kuikens gemest tot een gewicht van rond de twee kilo. De dieren worden eigenlijk geslacht voordat ze een kip zijn geworden, vandaar de naam vleeskuikens.

Door de snelle groei en een hoog gewicht ondervinden vleeskuikens veel welzijnsproblemen zoals: pootaandoeningen, hartstoeornissen en doodgroeiers (dieren die plotseling sterven als gevolg van te snelle groei). Soms zijn de dieren er zo slecht aan toe dat ze door de snelle groei en het grote gewicht moeilijk lopen of niet meer op hun poten kunnen staan. De vleeskuikens lopen vaak botbreuken op doordat ze ruw worden opgepakt (met meerdere tegelijk) en in kratten worden gepakt voor vervoer naar het slachthuis.

6.2 Diervriendelijker houderij vleeskuikens

Scharrelvleeskuikens zitten minder dicht op elkaar, hebben geen uitloop naar buiten en krijgen geen preventieve medicatie. Label Rouge en Loué vleeskuikens zijn afkomstig uit Frankrijk. Het zijn langzaam groeiende rassen die door de langzamere groei minder welzijnsproblemen hebben. Deze vleeskuikens worden op latere leeftijd geslacht en ze hebben een uitloop naar buiten.

Biologische vleeskuikens komen ook vooral uit het buitenland. In Nederland zijn er maar vijf bedrijven die biologische vleeskuikens houden. Ook deze dieren hebben een uitloop naar buiten en worden op een latere leeftijd geslacht.

De kuikens worden onder een lagere bezettingsgraad gehouden in vergelijking met scharrelvleeskuikens en ze krijgen biologisch voer.

6.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerd kippenvlees

Het aanbod van scharrel en biologisch kippenvlees is nog, zoals uit onderstaande tabellen blijkt, altijd zeer beperkt. Een deel van de supermarkten is in 2004 kennelijk gestopt met hun toch al geringe aanbod van biologische kip.

Tabel 6 – Het aanbod van scharrel- en daaraan gelijkwaardig kippenvlees per Supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Vomar	2 van 5	0 tot 3	1,2	0
Albert Heijn	43 van 68	0 tot 3	0,9	0,7
Super de Boer	2 van 25	0 tot 2	0,1	0,1
Plus	1 van 22	0 tot 1	0	0
Edah	0 van 28	0	0	0,1

Tabel 7 – Het aanbod van biologisch kippenvlees per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	45 van 68	0 tot 7	1,7	1,3
Konmar	3 van 6	0 tot 3	1	0,6
Meermarkt	1 van 2	0 tot 1	0,5	--
Deen	5 van 12	0 tot 1	0,4	1
Vomar	1 van 5	0 tot 2	0,4	2
Hoogvliet	1 van 3	0 tot 1	0,3	0,5
Jumbo	1 van 3	0 tot 1	0,3	0,5
Komart	1 van 45	0 tot 1	0,3	0
Super de Boer	5 van 25	0 tot 2	0,3	0,3
C1000	1 van 45	0 tot 1	0	0,1
Coop	0 van 2	0	0	0,7
Dekamarkt	0 van 6	0	0	0,5
Edah	0 van 28	0	0	0,1

7. Uitslagen vleesvervangers

Het meest diervriendelijke wat een consument kan doen, is minder of helemaal geen vlees meer eten. Er komen steeds meer vleesvervangers op de markt. De meest voorkomende merken zijn Tivall, Quorn, Vivera, Planet Green en Good Bite.

Op Aldi na zijn bij alle onderzochte supermarktketens vleesvervangers aangetroffen. De beschikbaarheid van vleesvervangers in filialen en de variatie in aanbod is in 2004 ten opzichte van 2003 flink toegenomen.

Tabel 8 – Het aanbod van vleesvervangers per supermarktketen

Supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Konmar	6 van 6	31 tot 49	39,5	16,2
Dekamarkt	6 van 6	11 tot 18	26,8	12,3
Albert Heijn	66 van 68	0 tot 46	26,1	24,4
Jumbo	3 van 3	14 tot 42	24	16,5
Vomar	5 van 5	8 tot 29	18,4	10,5
Deen	12 van 12	3 tot 24	17,8	10,5
Hoogvliet	3 van 3	14 tot 20	16,7	6,5
Super de Boer	23 van 25	0 tot 49	14,3	12
Komart	4 van 4	5 tot 13	9,8	6
Bas v.d. Heijden	4 van 4	4 tot 18	9,3	4,3
Edah	26 van 28	0 tot 26	9,1	5
Plus	22 van 22	2 tot 23	8,3	5,9
Coop	2 van 2	3 tot 10	6,5	9,5
C1000	41 van 45	0 tot 15	6,5	7,2
Dirk v.d. Broek	5 van 8	0 tot 17	5,5	5,9
Spar	11 van 13	2 tot 11	4,7	3,1
Meermarkt	1 van 2	0 tot 7	3,5	--
Golff	3 van 3	1 tot 4	2	--
Lidl	1 van 7	0 tot 1	0,1	0
Aldi	0 van 18	0	0	0

8. Uitslagen ecologische zuivelproducten

8.1 Gangbare houderij van melkkoeien

De gangbare melkveehouderij is nog altijd betrekkelijk extensief en redelijk diervriendelijk. Het overgrote deel van de koeien mag zomers de wei in en huist 's winters in ligboxenstallen. De meest voorkomende problemen zijn klauwontstekingen, pootgebreken, uierontstekingen en problemen rond de voortplanting. Deze problemen zijn over het algemeen met goede verzorging en een goed management redelijk te beheersen. Op dit moment wordt al vijftien procent van de koeien permanent op stal gehouden. In de toekomst dreigt het percentage koeien dat geen weidegang meer krijgt, steeds verder op te lopen. Zonder weidegang gaat de melkveehouderij steeds meer lijken op de bio-industriële pluimvee- en varkenshouderij en zal het welzijn en de gezondheid van de koeien achteruitgaan.

8.2 Diervriendelijker houderij van melkkoeien

Het belangrijkste verschil tussen biologische en gangbare melkveehouderij zit in het voeren van biologisch geteeld voer en het niet preventief medicineren van het vee. Verder gelden minimum eisen voor de stalhuisvesting en is weidegang in de biologische veehouderij verplicht. De biologische melkveehouderij is daarmee de enige die kan garanderen dat haar zuivel afkomstig is van koeien die weidegang hebben gehad.

8.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerde zuivelproducten

Evenals in 2003 bieden bijna alle supermarktketens biologische melkproducten aan. Veel supermarkten voeren ook biologische kaas en boter in hun assortiment, maar deze producten zijn lang niet altijd ook daadwerkelijk in elk filiaal aanwezig.

Tabel 9 – Het aanbod van melkproducten per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	66 van 68	0 tot 19	8,1	7,7
Deen	12 van 12	3 tot 9	5,1	6
Bas v.d. Heijden	4 van 4	3 tot 5	4,3	2,8
Plus	21 van 22	0 tot 9	4,1	4,3
Dekamarkt	5 van 6	0 tot 5	4	3,5
Meermarkt	2 van 2	2 tot 6	4	--
Super de Boer	22 van 25	0 tot 7	3,8	3,7
Konmar	6 van 6	2 tot 5	3,5	5,1
Hoogvliet	3 van 3	1 tot 5	3,3	3
Jumbo	2 van 3	0 tot 7	3,3	2,3
Vomar	5 van 5	1 tot 4	2,8	5,5
Dirk v.d. Broek	5 van 8	0 tot 6	2,8	3,2
Coop	1 van 2	0 tot 5	2,5	8,8
C1000	29 van 45	0 tot 6	2,3	2,6
Edah	17 van 28	0 tot 6	1,8	1,8
Golff	1 van 3	0 tot 4	1,3	--
Komart	2 van 4	0 tot 4	1,3	5
Spar	3 van 13	0 tot 5	0,9	0
Aldi	0 van 18	0	0	0
Lidl	0 van 7	0	0	0

Tabel 10 – Het aanbod van biologische kaas per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	44 van 68	0 tot 5	1,3	1,8
Bas v.d. Heijden	3 van 4	0 tot 2	1,3	1,2
Konmar	3 van 6	0 tot 3	1,2	0,6
Dirk v.d. Broek	5 van 8	0 tot 2	1	1
Jumbo	2 van 3	0 tot 2	1	0,7
Meermarkt	1 van 2	0 tot 1	0,5	--
C1000	22 van 45	0 tot 1	0,5	0,5
Plus	6 van 22	0 tot 3	0,4	0,5
Super de Boer	6 van 25	0 tot 1	0,3	0,4
Vomar	1 van 5	0 tot 1	0,2	2
Spar	1 van 13	0 tot 2	0,2	0
Dekamarkt	0 van 6	0	0	0,3

Tabel 11 – Het aanbod van biologische boter per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	60 van 68	0 tot 2	1,2	1,4
Vomar	5 van 5	1	1	1
Deen	11 van 12	0 tot 1	0,9	1
Bas v.d. Heijden	3 van 4	0 tot 1	0,8	0,5
Dekamarkt	4 van 6	0 tot 1	0,7	0,8
Jumbo	2 van 3	0 tot 1	0,7	0,3
Konmar	4 van 6	0 tot 1	0,7	0,5
Super de Boer	12 van 25	0 tot 2	0,6	0,4
Coop	1 van 2	0 tot 1	0,5	0,2
Plus	9 van 22	0 tot 1	0,4	0,2
Dirk v.d. Broek	3 van 8	0 tot 1	0,4	0,8
Hoogvliet	1 van 3	0 tot 1	0,3	0,8
C1000	4 van 45	0 tot 1	0,1	0,1
Spar	1 van 13	0 tot 1	0,1	0
Edah	1 van 28	0 tot 1	0	0

9. Uitslagen eieren

9.1 Gangbare houderij van legkippen

Kippen in de legbatterij ondervinden grote welzijnsproblemen. Ze zitten met meerdere dieren in een kooi en hebben veel te weinig leefruimte, zo weinig dat ze niet hun vleugels kunnen strekken. De kippen hebben geen strooisel, geen zitstokken en geen legnest, hierdoor kunnen ze geen natuurlijk gedrag vertonen.

Doordat de kippen in een prikkelarme omgeving zitten, vertonen ze "omgerichte" gedragingen. Eén daarvan is omgericht foerageergedrag. Hierbij gaan de kippen in plaats van op de grond zoeken naar voedsel, pikken in de veren van andere kippen. Door dit pikken kunnen wondjes ontstaan die alleen maar groter worden doordat kippen sterk op de kleur rood reageren. Om de schade van het pikken te beperken, kapt men bij de dieren de gevoelige snavelpunt af. Dit gebeurt zonder verdoving. In de snavelpunt bevinden zich zenuwen, waardoor de ingreep pijnlijk is. Bij kippen die in kooien worden gehouden is het snavelkappen verboden.

Veertien maanden en zo'n 320 eieren lang blijft de kip in de batterijkooi. In die periode gaat vijf à zes procent van de dieren dood door ziekten. Kannibalisme kan oplopen tot 25 procent. Als de eiproductie afneemt, worden de kippen verkocht aan de soepfabriek. Ze zijn dan zeventien maanden oud, terwijl ze in de natuur tien jaar kunnen worden. Soepkippen hebben beperkte economische waarde. Er wordt daarom weinig zorg besteed aan het vangen, vervoeren en slachten. Door te weinig beweging in de legbatterij hebben de kippen zwakke botten gekregen. Daardoor ontstaan bij het uithalen van de dieren vaak botbreuken. Bij aankomst op het slachthuis ligt ongeveer één procent van de dieren dood in de kratten.

9.2 Diervriendelijker houderij van legkippen

Legkippen in deze huisvestingssystemen leven niet in een kooi, maar lopen vrij rond in de stal en hebben hierbij veel meer ruimte tot hun beschikking. In deze huisvestingssystemen hebben de kippen ook de beschikking over strooisel, legnesten en zitstokken. Scharrelkippen worden in dit rijtje nog het meest intensief gehouden en kunnen niet naar buiten. Bij Vrije uitloop, Gras en biologische huisvestingssystemen hebben de kippen wel de beschikking over een uitloop naar buiten.

Net als bij de intensieve houderij komt het probleem van verenpikken ook helaas bij deze huisvestingssystemen nog voor. Alle legkippen krijgen wettelijk verplichte inenting, om die reden is bij alle soorten houderijsystemen preventieve medicatie toegestaan.

9.3 Telresultaten voor diervriendelijker geproduceerde eieren

Alle supermarktketens bieden, net als in 2003, scharreleieren aan, al is de beschikbaarheid in filialen van Aldi, Lidl en Komart nog altijd niet zeker. De beschikbaarheid van eieren afkomstig van kippen met uitloop naar buiten (scharrel vrije uitloop eieren, graseieren en biologische eieren) laat in het merendeel van de supermarktketens te wensen over.

Tabel 12 – Het aanbod van scharreleieren zonder uitloop per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld	gemiddeld
Konmar	6 van 5	6 tot 9	7,8	4
Jumbo	3 van 3	2 tot 10	6,3	4,8
Albert Heijn	67 van 68	0 tot 8	5,4	5
Hoogvliet	3 van 3	4 tot 7	5	3
Bas v.d. Heijden	4 van 4	3 tot 6	4,5	4,7
Super de Boer	20 van 25	0 tot 11	4,2	2,7
Dirk v.d. Broek	7 van 8	0 tot 7	3,4	3,9
Golff	3 van 3	2 tot 5	3,3	--
Coop	2 van 2	1 tot 5	3	4,2
Plus	16 van 22	0 tot 7	3	3,5
C1000	43 van 45	0 tot 7	2,9	2,1
Edah	25 van 28	0 tot 6	2,9	1,8
Vomar	5 van 5	1 tot 5	2,4	1,5
Dekamarkt	6 van 6	1 tot 4	2,3	1,7
Deen	12 van 12	1 tot 3	1,8	1
Spar	10 van 13	0 tot 4	1,5	1,8
Meermarkt	2 van 2	1	1	--
Aldi	12 van 18	0 tot 1	0,7	0,5
Lidl	5 van 7	0 tot 1	0,7	0,4
Komart	1 van 4	0 tot 1	0,3	1

Tabel 13 – Het aanbod van scharreleieren met uitloop per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Vomar	5 van 5	1 tot 2	1,8	0
Deen	12 van 12	1 tot 2	1,3	1
Bas v.d. Heijden	4 van 4	1	1	0,7
Dirk v.d. Broek	6 van 8	0 tot 1	0,8	0,6
Edah	19 van 28	0 tot 2	0,8	0,6
Komart	2 van 4	0 tot 2	0,8	1,5
Dekamarkt	4 van 6	0 tot 1	0,7	1,1
Golff	2 van 3	0 tot 1	0,7	
Hoogvliet	2 van 3	0 tot 1	0,7	0
Plus	16 van 22	0 tot 1	0,7	0,2
Coop	1 van 2	0 tot 1	0,5	0,8
Meermarkt	1 van 2	0 tot 1	0,5	
Super de Boer	8 van 25	0 tot 2	0,4	0,4
Albert Heijn	15 van 68	0 tot 3	0,3	0,6
C1000	13 van 45	0 tot 2	0,3	0,2
Konmar	2 van 6	0 tot 1	0,3	0,8
Jumbo	0 van 3	0	0	0,7

Tabel 14 – Het aanbod van graseieren per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld	gemiddeld
Konmar	6 van 6	1 tot 3	1,5	0,6
Albert Heijn	64 van 68	0 tot 3	1,1	1,1
Vomar	2 van 5	0 tot 2	0,8	0
Jumbo	2 van 3	0 tot 1	0,7	0,5
Super de Boer	13 van 25	0 tot 2	0,6	0,5
C1000	14 van 45	0 tot 2	0,3	0,2
Deen	2 van 12	0 tot 1	0,2	0
Dekamarkt	1 van 6	0 tot 1	0,2	0
Dirk v.d. Broek	1 van 8	0 tot 1	0,1	0,1
Edah	3 van 28	0 tot 2	0,1	0,1
Plus	2 van 22	0 tot 1	0,1	0,1
Bas v.d. Heijden	0 van 4	0	0	0,2
Coop	0 van 2	0	0	0,8
Spar	0 van 13	0	0	0,1

Tabel 15 – Het aanbod van biologische eieren per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	60 van 68	0 tot 3	1,5	1
Vomar	5 van 5	1 tot 2	1,4	0
Dekamarkt	6 van 6	1	1	0,9
Meermarkt	2 van 2	1	1	--
Deen	11 van 12	0 tot 1	0,9	1
Konmar	5 van 6	0 tot 1	0,8	0,5
Edah	18 van 28	0 tot 1	0,6	0,5
Plus	14 van 22	0 tot 1	0,6	0,8
C1000	20 van 45	0 tot 1	0,4	0,3
Super de Boer	11 van 25	0 tot 1	0,4	0,5
Jumbo	1 van 3	0 tot 1	0,3	0,3
Spar	3 van 13	0 tot 1	0,2	0,1
Bas v.d. Heijden	0 van 4	0	0	0,2
Coop	0 van 2	0	0	0,8
Hoogvliet	0 van 3	0	0	0,8

10. Uitslagen broodbeleg

De beschikbaarheid van vleesvervangend vegetarisch broodbeleg en scharrel en biologische vleeswaren is nog altijd zeer gering. Het aantal supermarkten dat biologische vleeswaren in haar assortiment voert is wel van 2 naar 7 gestegen, waarschijnlijk door de introductie van biologische varkensvleeswaren.

Tabel 16 – Het aanbod van scharrelvleeswaren per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Vomar	1 van 5	0 tot 6	1,2	0
Albert Heijn	18 van 68	0 tot 4	0,6	0,8
Konmar	1 van 6	0 tot 3	0,5	0,3
Plus	2 van 22	0 tot 4	0,3	0,3
C1000	1 van 45	0 tot 3	0,1	0,1
Edah	0 van 28	0	0	0,1

Tabel 17 – Het aanbod van biologische vleeswaren per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	17 van 68	0 tot 2	0,3	0,2
Konmar	2 van 6	0 tot 4	1,2	0
Jumbo	1 van 3	0 tot 2	0,7	0
Plus	6 van 22	0 tot 3	0,6	0
C1000	6 van 45	0 tot 2	0,2	0
Super de Boer	1 van 25	0 tot 4	0,2	0
Edah	0 van 28	0	0	0,1

Tabel 18 – Het aanbod van vleesvervangend vegetarisch broodbeleg per supermarktketen

supermarktketen	filialen	range	gemiddeld 2004	gemiddeld 2003
Albert Heijn	50 van 68	0 tot 10	3,7	4,7
Konmar	6 van 6	2 tot 5	3,3	1,3
Jumbo	2 van 3	0 tot 5	2,3	0,7
Dekamarkt	4 van 6	0 tot 3	1,8	2
Meermarkt	1 van 2	0 tot 3	1,5	--
Super de Boer	6 van 25	0 tot 3	0,4	1,1
C1000	7 van 45	0 tot 4	0,3	0,4
Plus	3 van 22	0 tot 4	0,3	0,7
Spar	1 van 13	0 tot 3	0,2	0
Edah	0 van 28	0	0	0,7

Bijlage I

Lijst deelnemende afdelingen van de Dierenbescherming

Alkmaar
Bleiswijk
Den Haag
Deventer
Flevoland ca.
Eindhoven
Gouda
Haaksbergen ca.
Haarlem
Haarlemmermeer
Hardenberg
Hilversum
Maasland
Midden Limburg
Noord en Midden Zeeland
Oud-Beijerland
Roosendaal
Rotterdam
Tiel
Utrecht
Voorschoten
Wageningen
Waterland
Zutphen

Bijlage II

De tellijst

De volgende producten zijn met hulp van een lijst met weergave van eventuele (keur)merken geteld:

Rundvlees

- Gangbaar vlees zonder keurmerk en onder PVE IKB keurmerk
- Scharrel rundvlees - Aantal soorten
- Biologisch rundvlees - Aantal soorten
- Anders, nl.

Kalfsvlees

- Gangbaar blank kalfsvlees zonder keurmerk en onder PVE IKB Keurmerk
- Rosé kalfsvlees onder PVE IKB keurmerk en onder het merk Friander - Aantal soorten
- Peters' Farm kalfsvlees - Aantal soorten
- Anders, nl.

Varkensvlees

- Gangbaar varkensvlees zonder keurmerk en onder PVE IKB keurmerk
- Scharrel varkensvlees - Aantal soorten
- Biologisch varkensvlees - Aantal soorten
- Anders, nl.

Broodbeleg

- Gangbare vleeswaren
- Scharrel vleeswaren - Aantal soorten
- Biologische vleeswaren - Aantal soorten
- Vleesvervangend vegetarisch broodbeleg - Aantal soorten

Melkproducten

- Gangbare melkproducten
- Biologische melkproducten - Aantal soorten

Kaas

- Gangbare kaas
- Biologische kaas - Aantal soorten

Boter

- Gangbare boter
- Biologische boter - Aantal soorten

Kippenvlees

- Gangbaar pluimveevlees zonder keurmerk en onder PVE IKB keurmerk
- Scharrelpluimveevlees - Aantal soorten
- Label Rouge en Loué - Aantal soorten
- Biologisch pluimveevlees - Aantal soorten
- Anders, nl.

Verse eieren

- Gangbaar zonder keurmerk en onder PVE IKB keurmerk
- Scharrel eieren - Aantal soorten
- Vrije uitloop eieren - Aantal soorten
- Grasei - Aantal soorten
- Eko eieren - Aantal soorten
- Anders, nl.

Vleesvervangers

- Aantal soorten

Bijlage III

Lijst van onderzochte plaatsen

Alkmaar	Monnickendam
Badhoevedorp	Montfort
Bergentheim	Nieuw-Beijerland
Berghem	Nieuwegein
Bergschenhoek	Oirschot
Best	Olst
Bladel	Oosthuizen
Bleiswijk	Oost-Souburg
Bosschenhoofd	Oss
Broek in Waterland	Oud-Beijerland
Brummen	Piershil
Castricum	Purmerend
De Rijp	Raalte
Den Haag	Ravenstein
Deventer	Reusel
Diepenveen	Roosendaal
Dronten	Rotterdam
Edam	Rucphen
Eefde	Schaijk
Eersel	Schalkhaar
Egmond binnen	s-Gravendeel
Eindhoven	Son
Geldrop	St Willebrord
Gorssel	Strijen
Haaksbergen	Utrecht
Haarlem	Valkenswaard
Hardenberg	Veldhoven
Heerhugowaard	Vessem
Heerle	Vlissingen
Heeze	Volendam
Heiloo	Voorschoten
Hilversum	Waalre
Hoofddorp	Waddinxveen
Landsmeer	Warnsveld
Langedijk	Weert
Limmen	Wintelre
Lochem	Woensel
Marken	Wouw
Maurik	Zeewolde
Middelburg	Zutphen
Midden Beemster	